

FOLKLOR POLSKI I LITEWSKI
(Źródła – adaptacje – interpretacje)
pod redakcją A. Baranowa, J. Ławskiego i V. Wróblewskiej
Toruń 2021

PAWEŁ WOJCIECHOWSKI

ORCID ID: 0000-0001-8826-5318.

(Uniwersytet w Białymstoku)

Wilno w tekstach Adama Kirkora

XIX-wieczny pisarz – Adam Honory Kirkor (1818–1886) był, jak wiadomo, mocno związany z Wilnem¹, jego teksty publikowane w języku polskim i rosyjskim również odnoszą się bezpośrednio do tego ważnego dla kultury polskiej litewskiego miasta. Wilno (zob. il. 7, 8) było istotnym miejscem na mapie jego rozlicznych aktywności wydawniczych, redakcyjnych („Tekka Wileńska”, „Kurier Wileński”, „Pamiętniki Umysłowe”, „Radegast”) i drukarskich (prowadził własną drukarnię) przy odnowie polskiego życia kulturalnego w Wilnie przed 1863 rokiem². Adam Honory Kirkor odznaczał się również aktywnością naukową w zakresie archeologii i etnografii³. Jego niespożyta energia twórcza, symptomatyczne nienasytowanie poznawcze i twórcze rozciągały się na takie dziedziny, jak krytyka,

¹ Zob. J. Bachórz, *Niespodziewana chwila z Kirkorem*, w: *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*, seria 1: prace dedykowane profesorowi Świetłanowi Musijenko, wstęp J. Ławskiego, red. nauk. A. Janicka, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 147–150.

² Tamże, s. 149; zob. M. E. Brensztejn, *Adam Honory Kirkor wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*, Wilno 1930; A. Romanowski, *Pozytywizm na Litwie. Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*, Kraków 2003, s. 58–60.

³ „Na terenie Litwy prowadzone były również badania etnograficzno-starożytnicze, którymi zainteresowani byli szczególnie Eustachy Tyszkiewicz i jego starszy brat Konstanty oraz Honory Kirkor. Zaowocowały one wieloma wypowiedziami o zabytkach historycznych, śpiewach, obyczajach, zabobonach, przysłowiach itp.” M. Ankudowicz-Bieńkowska, *Z dziejów folkloru kresowego doby romantyzmu. Ukraińska, białoruska i litewska kultura ludowa w polskich czasopiśmie literackich ziem litewsko-ruskich lat międzypowstaniowych*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr 180, Olsztyn 1999, s. 48.

różnoimienne publikatory, życie literackie, folklorystyka – aż do uprawianej z ogromną pasją epistolografii, o czym świadczy bogata kolekcja listów Kirkora do Józefa Ignacego Kraszewskiego. W jego dorobku znajdują się także przewodniki po Wilnie, które stały się głównym przedmiotem zainteresowania badawczego w prezentowanym tekście. Opisy miejsc, ulic, budowli imponują współczesnemu odbiorcy nie tylko dużą liczbą informacji (także tych bardzo szczegółowych), ale i pozytywnym nastawieniem autora *Obrazków litewskich* do opisywanej miejskości wileńskiej.

Adam Honory Kirkor (il. 9) jest autorem kilku książek poświęconych Wilnu, wpisujących się w formułę przewodnika, informatora, poradnika, bedekera, itinerariusza. Należą do nich: *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawę*⁴, *Muzeum starożytności w Wilnie*⁵, napisana wspólnie z Zygmuntem Erazmem Komarnickim (1809–1883), *Wycieczka archeologiczna po guberni wileńskiej*⁶, *Bazylika litewska*⁷, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznych najbliższych stacji kolei żelaznych*⁸ (inny tytuł: *Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicach*), *Obrazki litewskie. Ze wspomnień Tułacza Sobarri*⁹, *Groby wielkoksiażące i królewskie w Wilnie*¹⁰ oraz sztandarowe w tym zakresie tematycznym: *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*¹¹.

W wymienionych książkach Wilno zostało przedstawione jako miasto historii, tradycji, architektury (il. 10, 11), ważnych miejsc dla tych kategorii i przede wszystkim ludzi. Jest miastem osobliwym, odrębnym, jednym z niewielu, takim, o jakim pisał w swojej książce o Wilnie profesor Juliusz Kłos:

⁴ A. H. Kirkor, *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawę*, Wilno 1862.

⁵ Tenże, *Muzeum starożytności w Wilnie*, Wilno 1856.

⁶ A. H. Kirkor, Z. E. Komarnicki, *Wycieczka archeologiczna po guberni wileńskiej*, Wilno 1855.

⁷ A. H. Kirkor, *Bazylika litewska*, Kraków 1886.

⁸ Tenże, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznych najbliższych stacji kolei żelaznych*, wydanie drugie przejrane i powiększone, Wilno 1880.

⁹ Tenże, *Obrazki litewskie. Ze wspomnień Tułacza Sobarri*, Poznań 1874.

¹⁰ Tenże, *Groby wielkoksiażące i królewskie w Wilnie*, Warszawa 1882.

¹¹ Tenże, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*; wydanie drugie, poprawione i dopiskami uzupełnione, Wilno 1859.

Miasta takie o bogatej w przeżycia wielkiej przeszłości, szlachetne w swym nieraz sponiewieranym dostojeństwie, posiadają atmosferę przedziwną, nieuchwytną, a jednak przemawiającą wprost do duszy turysty; są one nie tylko zbiorowiskiem dzieł o formalnie pięknych liniach i kształtach, nie tylko ekranem wspomnień wypadków historycznych, lecz przede wszystkim skarbnicą ducha zamierzchłej przeszłości, oczyszczonego w fali czasu ze wszystkich powszednich a przyziemnych trosk i kłopotów, ducha skryształowanego w swych wznosach najgłębszych¹².

Z tekstów Kirkora wyłania się Wilno, które trzeba odkrywać po trochu, po kolei, z uwagi na wielość symboli, znaczeń, kontekstów, śladów. Wówczas ma ono swoją największą moc poznawczą, odsłania swój charakter, potrafi przemówić do każdego i porwać swoją „pieśnią dziejową”¹³, „pieśnią entuzjazmu, rozżarzonego do białości w wiekuistej *Odzie do młodości*, a sięgającego w ekstazie aż po krańce wszechświata w *Improwizacji* trzeciej części *Dziadów*”¹⁴.

Interesującym pomysłem Kirkora jest dobór formy do zaprezentowania tak bogatej, różnoimiennej „zawartości” miasta. Przewodnik, wycieczka, obrazek wydają się oczywiste i powszechnie stosowane w tego typu prezentacjach literackich. Kirkor w swojej sztandarowej książce o Wilnie z 1856 roku stosuje formę przechadzki, zakładającej dostrzeżenie wszystkiego, co na drodze przechodnia czy spacerowicza może być dostrzeżone. Kirkor, będąc „poszukiwaczem uroków folkloru, badaczem języka, zajęć i zwyczajów »włościan«, tropicielem pamiątek kultury materialnej i entuzjastą przyrody”¹⁵, przedstawia się jako sumienny, skrupulatny obserwator podczas swoich przechadzek. W opisach Wilna jest czasami aż nadto drobiazgowy, wnikliwy, wielu elementom miasta – budynkom, wybranym fragmentom budowli (zwłaszcza zabytkom), rozmieszczeniu większych i małych ulic, witrynom, czy też wkomponowanej w miejskość flory, przygląda się z bliska, oceniając to, co widzi z wielu perspektyw¹⁶ (głównie wzrokowej i poznawczej). Przystaje, rozważa, zauważa i skrętnie wszystko zapisuje. Tak jest we wszystkich *Przechadzkach*, ujmujących

¹² J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, wydanie trzecie poprawione, Wilno 1937, ze *Wstępu*, s. 2.

¹³ Tamże, s. 4.

¹⁴ Tamże, s. 2–3.

¹⁵ J. Bachórz, dz. cyt., s. 155.

¹⁶ Zob. J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2012.

każdy szczegół miasta: ulice, budowle, muzea, cmentarze, kościoły. Tworzy się z tego swoisty katalog elementów miasta, kartoteka wileńskiej municypalności. Pamiętki dawnej miejskości wielostronnie zajmują autora *Przechadzek po Wilnie i jego okolicach*, ale też wzruszają.

Kirkor stara się nie przeoczyć niczego. W tym swoistym procesie rejestracji i opisu bezwzględnie docenia dziedzictwo historyczne Wilna (il. 12), ale również ludzi je tworzących (poetów, pisarzy, historyków, różnych przedstawicieli świata kultury czy polityki, łączonych z Wilnem przez swoją działalność i egzystencję, na przykład Słowacki, Mickiewicz, Kraszewski itd.) – światłych, mądrych, miłujących miejskie pamiątki, wpisujących się w ciąg historycznego wzbogacania miasta. „Ma – jak wielu romantycznych ludomanów – słuch wyczulony na »wiesć gminną«; niemało wie o obrzędach religijnych”¹⁷, czerpie dużo ze znajomości lokalności. Wszystkie elementy topografii miasta opisane w *Przechadzkach*, związane z wieloma źródłami historii, kultury stanowią najważniejsze tworzywo literackie tekstów Kirkora (tak jak dla Kraszewskiego czy Kułakowskiego). W tak ukształtowanej narracji zaznacza się, odsłania wszystko to, co w mieście najważniejsze. Od Doliny Swentoroga, Gór: Zamkowej, Trzykrzyżowej, Bekieszowej¹⁸, przez większe i mniejsze ulice, Ostrą Bramę¹⁹ (il. 15) – uliczki „wąskie i krzywe”²⁰; gmach uniwersytetu (il. 13), obserwatorium, Muzeum Starożytności²¹; dom Towarzystwa Dobroczynności²² i „nasze stare gmachy, z którymi tyle wspomnień związane”²³.

Pomiędzy nimi zostały dostrzeżone i umiejscowione takie punkty miasta jak: kaplice, dzwonnica²⁴; zakład obłąkanych, ogród botaniczny, młyn²⁵; szpital Sawicz, ogród Korwela²⁶; dawny teatr²⁷; mogiła Giedy-

¹⁷ J. Bachórz, dz. cyt., s. 156.

¹⁸ Zob. A. H. Kirkor, *Przechadzki po Wilnie i okolicach*, *Przechadzka I*, s. 11 i n.

¹⁹ Zob. tamże, *Przechadzka II*, s. 53 i n., *Przechadzka III*, s. 69 i n., *Przechadzka IV*, s. 74 i n., *Przechadzka V*, s. 92 i n., *Przechadzka VII*, s. 114 i n.

²⁰ Tamże, *Wstęp*, s. 2.

²¹ Zob. tamże, *Przechadzka II*; *Przechadzka XVII*, s. 226–253.

²² Zob. tamże, *Przechadzka VII*.

²³ Tamże, *Wstęp*, s. 2.

²⁴ Zob. tamże, *Przechadzka I*.

²⁵ Zob. tamże, *Przechadzka IV*.

²⁶ Zob. tamże, *Przechadzka V*, s. 92 i n.

²⁷ Zob. tamże, *Przechadzka VII*.

mina²⁸; Gabinet Ornitologiczny²⁹. Do tego należy dodać mennicę, mosty i oczywiście wszystkie kościoły, rozliczne budowle sakralne. Wilno należy do tych miast, w których budowle sakralne stanowią główne elementy topografii komunalnej. Cerkiew, monastyr, synagoga, meczet, świątynie katolickie³⁰ to w wileńskiej prezentacji Kirkora centralne punkty miasta – naznaczone architekturą, historią (il. 14), czasem oraz rytmem kalendarza liturgicznego (il. 16). Wiąże się to równie mocno z obchodzeniem różnych świąt, zachowywaniem tradycji i zwyczajów.

Dodatkowo, miejsca sakralne dzięki swojej wieloaspektowej ważkości odnoszącej się do tradycji, scalania przeszłości z teraźniejszością, historii z codziennością, zawsze wywołują przeróżne refleksje i wzruszenia, które Józef Bachórz trafnie określa „podszyciem emocjami”³¹ stylistyki tekstów Kirkora. Oczywiście Wilno jako „żywa kronika starej Litwy”³² nie może istnieć bez cmentarzy, „gdzie tylu mężów czynu i sławy spoczywa, gdzie tyle nadziei runęło”³³. Adam Kirkor poświęca oddzielne teksty następującym nekropoliom wileńskim: Rossa³⁴, cmentarz prawosławny³⁵, cmentarz ewangelicki³⁶, cmentarz Bernardyński³⁷. Autor *Przechadzek* dość szczegółowo opisuje historię powstania tych cmentarzy, wie i zapisuje, kto był pogrzebany tam jako pierwszy, wymienia znanych ludzi z imienia i nazwiska, czasami przywołuje napisy umieszczone na nagrobkach. Utrwała w ten sposób historię i prawdę o minionych czasach i ludziach je współtworzących.

Należy zgodzić się z Józefem Bachórzem, że Adama Kirkora *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach* wydobywają i eksponują urodę pejzażową i architektoniczną Wilna (il. 17). Przechadzając się po mieście, autor dostrzega jego centralne punkty/miejsca, ważne ze względów, o których wspominałem wyżej, i zapisuje w swoim przewodniku to, co składa się

²⁸ Zob. tamże, *Przechadzka X*, s. 144 i n.

²⁹ Zob. tamże, *Przechadzka XVIII*, s. 254–273.

³⁰ Wymieniam tu tylko najważniejsze; pojawiają się one bowiem niemal w każdej *Przechadzce*.

³¹ J. Bachórz, dz. cyt., s. 157.

³² A. H. Kirkor, *Przechadzki po Wilnie*, s. 2.

³³ Tamże.

³⁴ Zob. A. H. Kirkor, *Przechadzki po Wilnie, Przechadzka XIII*, s. 178–195.

³⁵ Zob. tamże, *Przechadzka XIV*, s. 196–203.

³⁶ Zob. tamże, *Przechadzka XV*, s. 204–207.

³⁷ Zob. tamże, *Przechadzka XVI*, s. 208–225.

na kształt topograficzny, architektoniczny, wieloetniczny, religijny miasta. Kirkor udowadnia swoim czytelnikom, że w Wilnie – jak pisze we wstępie do *Przechadzek* – „na każdym kroku znajdziecie coś ciekawego, budującego, co wam przypomni bohaterskie czyny Litwinów, otworzy księgę ich życia pełnego cnót i zasług, przywar i nałogów”³⁸. Wileński przewodnik Kirkora ma jeszcze jedną, niekwestionowaną zaletę. Otóż, gdyby dziś, przy zastosowaniu najlepszych, najbardziej nowoczesnych zdobyczy inżynierii papieru wydać go ponownie – na pewno wzbudziłby ogromne zainteresowanie miłośników podróżowania, a w szczególności Wilna – miasta niezwykłego i wzruszającego.

Wilno in Adam Honory Kirkor's books (Summary)

The text presents the image of the city (Wilno) contained in various Adam Honory Kirkor's books. It is a meticulous and at the same time complicated image, allowing for getting to know the city and understanding its history, cultural heritage and topography. Architecture, folklore, historical relics, people of merit for culture and ordinary inhabitants – on the pages of these books – are intertwined in the past everyday life. These books – *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach* – constitute a city document, a chronicle, a tourist guide, an itinerary, and above all a significant and timeless text of culture.

Key Words: Wilno, Adam Honory Kirkor, the city, architecture, folklore, history

³⁸ Tamże, s. 3.